

ISSN 2076–1554

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Тілея

*Науковий вісник
збірник наукових праць*

- *Історичні науки*
- *Філософські науки*
- *Політичні науки*

Випуск 111 (№ 8)

Київ – 2016

Збірник засновано 2004 року. Вихід з друку – щомісячно**Фахове видання**

**з філософських, політичних наук затверджено наказом Міністерства освіти і науки України
№ 747 від 13 липня 2015 р., з історичних наук наказом МОН України № 1328 від 21 грудня 2015 р. (перереєстрація)**

Свідомо про державну реєстрацію (перереєстрацію) друкованого засобу
масової інформації: серія KB № 19946 – 9746 ПР від 31 травня 2013 року

Друкється за рішенням:

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(протокол № 14 від 23 червня 2016 р.); Президії ВГО Української Академії Наук (протокол № 16-06-23 від 23 червня 2016 р.)

Збірник входить до міжнародної індексації

EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); EBSCO InfoBase Index (Індія); РИНЦ (Росія).

Рецензенти:

Панчук М. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Степико М. Т., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
Онисьченко І. Г., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)

Шеф-редактор:

Андрущенко В. П.,
д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України,
акад. НАПН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Головний редактор:

Вашкевич В. М.,
д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Співредактори:

Акопян В. Г.,
д-р філос. наук, ст.н.с.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Кивлюк О. П., д-р філос. наук, ст.н.с.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Муляр В. І.,
д-р філос. наук, проф. (Україна, Житомир)
Предборська І. М.,
д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)

Відповідальний секретар:

Халамендик В. Б.,
д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Редакційна рада:

Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф.,
член – кор. НАН України, акад. НАПН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Євтух В. Б., д-р іст. наук, проф.,
член-кор. НАН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Зеленков А. І., д-р філос. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Колесник В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)
Мирзаханян Р., д-р іст. наук, проф. (Армєнія, Єреван)
Михальченко М. І., д-р філос. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)
Рафальський О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Солдатенко В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)

Редакційна колегія:

З історичних наук:
Войцехівська І. Н., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Дробот І. І., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

Журба М. А., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Лазько Г. Г., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)
Лисак В. Ф., д-р іст. наук, проф. (Україна, Маріуполь)
Михайлюк В. П., д-р іст. наук, проф. (Україна, Вінниця)
Стоян Т. А., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Чернега Л. М., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Шановал Ю. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)

З філософських наук:

Абасов А. С., д-р філос. наук, професор (Азербайджан, Баку)
Базалук О. О., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
Бєх В. П., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Воронкова В. Г., д-р філос. наук, проф. (Україна, Запоріжжя)
Герасимова Е. М., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Гарбар Г. А., д-р філос. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
Жадько В. О., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Жижко Т. А., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Купепал С. В., д-р філос. наук, проф. (Україна, Полтава)
Миколайчак А., д-р хабілітований, проф. (Польща, Познань)
Онїшко О. Ф., д-р техн. наук, проф. (Україна, Київ)
Свириденко Д. Б., д-р філос. наук, доц.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Тецлав С., д-р філос. наук, проф. (Польща, Бидгощ)
Уваркіна О. В., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Яшанов С. М., д-р пед. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)

З політичних наук:

Андрусиниш Б. І., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Балабанов К. В., д-р політ. наук, проф. (Україна, Маріуполь)
Варзар І. М., д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Войналович В. А., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Іванов М. С., д-р політ. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
Кізіма С. А., д-р політ. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Котигоренко В. О., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Крась І., д-р хабілітований, проф. (Польща, Ченстохов)
Лапина С. В., д-р соц. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Макаренко Л. Л., д-р пед. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Остапенко М. А., д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Римаренко С. Ю., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Савельєв В. Л., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Срогошу Т., д-р хабілітований, проф. (Польща, Ченстохов)

Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2016. – Вип. 111 (8). – 384 с.

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем інформаційної цивілізації, що формується. Основні рубрики охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

ISSN 2076-1554

Natsional'nyy pedahohichnyy universytet
imeni M. P. Drahomanova

VHO Ukrayins'ka Akademiya Nauk

Hileya
naukovyy visnyk
zbirnyk naukovykh prats'

- *Istorychni nauky*
- *Filosofs'ki nauky*
- *Politychni nauky*

Vypusk 111 (№ 8)

Kyyiv – 2016

Zbirnyk zasnovano 2004 roku. Vykhid z druku – shchomislyachno

FAKHOVE VYDANNYA

z filosofsk'kykh, politychnykh nauk zatverdzheno nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy

№ 747 vid 13 lypnia 2015 r., z istorychnykh nauk nakazom MON Ukrainy № 1328 vid 21 hrudnya 2015 r. (nepepeectpaцiя)

Svidotstvo pro derzhavnu reyestratsiyu (pereyestratsiyu) drukovanoho zasobu masovoyi informatsiyi: seriya KV № 19946 – 9746 PR vid 31 travnya 2013 roku

Drukuyet'sya za rishennyam:

Vchenoyi rady Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova (protokol № 14 vid 23 chervnya 2016 r.); Prezydyi VHO Ukrainy'skoyi Akademiyi Nauk (protokol № 16-06-23 vid 23 chervnya 2016 r.)

Zbirnyk vkhodyt' do mizhnarodnoyi indeksatsiyi

EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); EBSCO InfoBase Index (Indyya); RYNTs (Rosiya).

Retsezyenty:

Panchuk M. I., d–r ist. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv)
Stepyko M. T., d–r filoz. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv)
Onyshchenko I. H., d–r polit. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv)

Laz'ko H. H., d–r ist. nauk, prof. (Bilorus', Homel')
Lysak V. F., d–r ist. nauk, prof. (Ukrayina, Mariupol')
Mykhalchuk V. P., d–r ist. nauk, prof. (Ukrayina, Vinnytsya)
Stoyan T. A., d–r ist. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Cherheha L. M., d–r ist. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Shapoval Yu. I., d–r ist. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv)

Shef – redaktor:

Andrushchenko V. P., d–r filoz. nauk, prof., chlen–kor. NAN Ukrainy, akad. NAPN Ukrainy (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)

Holovnyy redaktor:

Vashkevych V. M., d–r filoz. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)

Spivredakторы:

Akopyan V. H., d–r filoz. nauk, st.n.s. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Kyivlyuk O. P., d–r filoz. nauk, st.n.s. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Mulyar V. I., d–r filoz. nauk, prof. (Ukrayina, Zhytomyr)
Predbors'ka I. M., d–r filoz. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv)

Vidpovidal'nyy sekretar:

Khalamendyk V. B., d–r filoz. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)

Redaktsiyna rada:

Andrushchenko V. P., d–r filoz. nauk, prof., chlen–kor. NAN Ukrainy, akad. NAPN Ukrainy (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Vashkevych V. M., d–r filoz. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Yevtukh V. B., d–r ist. nauk, prof., chlen–kor. NAN Ukrainy (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Zelenkov A. I., d–r filoz. nauk, prof. (Bilorus', Minsk)
Kolesnyk V. F., d–r ist. nauk, prof., chlen–kor. NAN Ukrainy (Ukrayina, Kyiv)
Myrzhakhanyan R., d–r ist. nauk, prof. (Armeniya, Yerevan)
Mykhal'chenko M. I., d–r filoz. nauk, prof., chlen–kor. NAN Ukrainy (Ukrayina, Kyiv)
Rafal's'kyi O. O., d–r ist. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv)
Soldatenko V. F., d–r ist. nauk, prof., chlen–kor. NAN Ukrainy (Ukrayina, Kyiv)

Redaktsiyna kolehiya:

Z istorychnykh nauk:

Voytsekhiv's'ka I. N., d–r ist. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv)
Drobot I. I., d–r ist. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Zhurba M. A., d–r ist. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)

Z filosofsk'kykh nauk:

Abasov A. S., d–r filoz. nauk, profesor (Azerbaydzhan, Baku)
Bazaluk O. O., d–r filoz. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv)
Bekh V. P., d–r filoz. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Voronkova V. H., d–r filoz. nauk, prof. (Ukrayina, Zaporizhzhya)
Harbar H. A., d–r filoz. nauk, prof. (Ukrayina, Mykolayiv)
Herasyimova E. M., d–r filoz. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Zhad'ko V. O., d–r filoz. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Zhyzhko T. A., d–r filoz. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Kutsepal S. V., d–r filoz. nauk, prof. (Ukrayina, Poltava)
Mykolaychak A., d–r khabilitovanyy, prof. (Pol'shcha, Poznan')
Onipko O. F., d–r tekhn. nauk, profesor (Ukrayina, Kyiv)
Svyrydenko D. B., d–r filoz. nauk, dots. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Tetslav S., d–r filoz. nauk, prof. (Pol'shcha, Bydzhoshch)
Uvarkina O. V., d–r filoz. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Yashanov S. M., d–r ped. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)

Z politychnykh nauk:

Andrusyshyn B. I., d–r ist. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Babkina O. V., d–r polit. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Balabanov K. V., d–r polit. nauk, prof. (Ukrayina, Mariupol')
Varzar I. M., d–r polit. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Voynalovych V. A., d–r polit. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv)
Ivanov M. S., d–r polit. nauk, prof. (Ukrayina, Mykolayiv)
Kizima S. A., d–r polit. nauk, prof. (Bilorus', Minsk)
Kotyhorenko V. O., d–r polit. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv)
Kras' I., d–r khabilitovanyy, prof. (Pol'shcha, Cheshstokhov)
Lapyna S. V., d–r sots. nauk, prof. (Bilorus', Minsk)
Makarenko L. L., d–r ped. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Ostapenko M. A., d–r polit. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv)
Rymarenko S. Yu., d–r polit. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv)
Savyel'yev V. L., d–r ist. nauk, prof. (Ukrayina, Kyiv, NPU im. M. P. Drahomanova)
Srohoshu T., d–r khabilitovanyy, prof. (Pol'shcha, Cheshstokhov)

Hileya: naukovy visnyk. Zbirnyk naukovykh prats' / Hol. red. V. M. Vashkevych. – K. : «Vydavnytstvo «Hileya», 2016. – Vyp. 111 (8). – 384 s.

Kontseptsiya zbirnyka bazuyet'sya na bahatoplanovomu naukovomu vysvitleni problem informatsiynoyi tsyvilizatsiyi, shcho formuyet'sya. Osnovni rubryky okhopyuyut' haluzi istorychnykh, filosofsk'kykh ta politychnykh nauk. Rozrakhovanyy na fakhivtsiv humanitarnykh ta sotsial'no–politychnykh nauk.

10. Herasymenko A. Holos kooperativ / A. Herasymenko, V. Machushenko // *Ukrainska nyva*. – 1927. – 24 chervnia. – Ch.29.
11. Derzhavnyi arkhiv Volynskoi oblasti (Derzharkhiv Volynskoi obl.). – F.1. – Op.2. – Spr.506.
12. Derzhavnyi arkhiv Rivnenskoï oblasti (Derzharkhiv Rivnenskoï obl.). – F.30. – Op.18. – Spr.1220.
13. Derzharkhiv Volynskoi obl. – F.1. – Op.2. – Spr.84.
14. Derzharkhiv Rivnenskoï obl. – F.33. – Op.4. – Spr.15.
15. Tam samo. – F.R–2771. – Op.2. – Spr.3761.
16. Dilo. – 1929. – 14 serpnia. – Ch.180.
17. Zhyttia ukraïnskoï intelihentsii v Kremetsi // *Ukrainska trybuna*. – 1921. – 18 chervnia. – Ch.37.
18. Z kooperatyvnoho zhyttia // *Ukrainska trybuna*. – 1921. – 7 zhovtnia. – Ch.129.
19. Z kooperatyvnoho zhyttia // *Dilo*. – 1924. – 16 travnia. – Ch.106.
20. Zelene sviato bidnym ditiam m. Kremetsia // *Ukrainska trybuna*. – 1921. – 26 chervnia. – Ch.44.
21. Kooperatsiia na Volyni // *Ukrainska trybuna*. – 1921. – 29 chervnia. – Ch.46.
22. Luchchany. Dopysy // *Dilo*. – 1929. – 2 liutoho. – Ch.24.
23. Martiuk I. Tsentrosiuz. Soiuz Kooperatyvnykh Soiuziv u Lvovi v rokakh 1924–1944. Spohady / Ivan Martiuk. – Niū–York: Vydavnytstvo M. P. Kots, 1973. – 128 s.
24. Narizhnyi S. *Ukrainska emihratsiia. Kulturna pratsia ukraïnskoï emihratsii mizh dvoma svitovymy viinamy*. – Ch. I. / Symon Narizhnyi. – Praha: Studii Muzeiu Vyzvolnoi Borotby Ukrainy, 1942. – 327 s.
25. Nashi povitovi soiuzy // *Hospodarsko–kooperatyvnyi chasopys*. – 1923. – 1 lystopada. – Ch.21.
26. Pamiatky. Epistoliarna spadshchyna Ivana Ohienka (mytropolyta Pariona) (1907–1968). Tom 2. Uporiadnyky tomu: V. P. Liakhotskyi, N. P. Moskovchenko, I. M. Prelovska. – Kyiv: Derzhkomarkhiv Ukrainy, 2001. – 477 s.
27. Povitovi Soiuzy kooperativ // *Dilo*. – 1923. – 18 zhovtnia. – Ch.159.
28. Rozvytok spozhyvchoi ta kredytovoi kooperatsii na Kovelshchyni // *Ukrainska nyva*. – 1927. – 7 sichnia. – Ch.5–6.
29. Uzakonennia diialnosti Reviziinoho Soiuzu na vsikh ukraïnskykh zemliakh v Polshchi i zmina nazvy // *Hospodarsko–kooperatyvnyi chasopys*. – 1925. – 2 hrudnia. – Ch.49.
30. *Ukrainska emihratsiia i kooperatyvnyi rukh na Volyni // Visti Ukrainskoho Tsentralnoho Komitetu v Polshchi*. – 1927. – Berezni. – Ch.10.
31. *Ukrainska kooperatsiia // Ukrainska nyva*. – 1929. – 10 bereznia. – Ch.11–12.
32. *Ukrainska kooperatsiia. Kooperatyvnyi rukh na Volyni // Ukrainska nyva*. – 1926. – 24 hrudnia. – Ch.3–4.
33. *Ukrainska povoienna kooperativna orhanizatsiia na zemliakh pid Polshcheiu // Hospodarsko–kooperatyvnyi chasopys*. – 1926. – 4 lypnia. – Ch.32.
34. Chernykhivskyi H. *Kremenetske vydannia «Kobzaria» T. Shevchenka 1922 r. // Havrylo Chernykhivskyi. Portrety perom. Statti, publikatsii, spohady, retsenzii. Knyha 3. – Kremenets–Ternopil: Papirus, 2008. – S.122–126.*
35. Bagiński B. *Spółdzielczość na Wołyniu / B. Bagiński*. – Luck: [v. w.], 1927. – 95 s.
36. *Ustawa z dnia 29 października 1920 r. o spółdzielniach // Dz. U. R. P. – 1920. – №111. – Poz. 733.*

Davydjuk R. P., candidate of Historical Sciences, Associate Professor of History Ukraine, Rivne State Humanitarian University (Ukraine, Rivne), davrus63@gmail.com

Ukrainian political emigration and the development of cooperation in Volyn Voivodeship (1921–1926)

In the scientific article the influence and place of Ukrainian political emigrants in the development of cooperation in Volyn Voivodeship is investigated on the basis of a critical analysis of archival materials, interwar periodicals, and memoirs. It is proved that the immigrants were founders of district cooperative unions, for their assistance bookstores, banks, workshops, shops were opened. Despite internal problems, control of the Polish authorities in the first half of the 20s, they promoted the convergence of Ukrainian cooperation of Western Volyn and Eastern Galicia.

Keywords: Volyn Voivodeship, Second Rzecz Pospolita, Ukrainian political emigrants, cooperation.

Давидюк Р. П., кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Украины, Ривненский государственный гуманитарный университет (Украина, Ривне), davrus63@gmail.com

Украинская политическая эмиграция и развитие кооперации в Волыньском воеводстве (1921–1926 гг.)

На основе критического анализа архивных материалов, межвоенной периодики, воспоминаний исследуется влияние и место украинцев политическими эмигрантов в развитии кооперации в Волыньском воеводстве. Доказано, что эмигранты стали основателями повитовых кооперативных союзов, при их содействии открывались книжные лавки, банки, мастерские, магазины. Несмотря на внутренние проблемы, контроль польской власти в первой половине 20-х гг. они содействовали сближению украинской кооперации Западной Волыни и Восточной Галичины.

Ключевые слова: Волыньское воеводство, Вторая Речь Посполита, украинские политические эмигранты, кооперация.

* * *

УДК 94(477.4:477.7):314.15.044(1920/1930)

Розовик О. Д., кандидат історичних наук, викладач кафедри україністики, Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця (Україна, Київ), lesya1988@gmail.com

УЧАСТЬ ХОДАКІВ ВОЛИНИ У ВИБОРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ДЛЯ ПЕРЕСЕЛЕННЯ НА ПІВДЕНЬ УКРАЇНИ (1920–ті – ПОЧАТОК 1930–х РР.)

Поставлено мету дослідити маловивчену в історичній науці участь ходаків в допомозі організації переселенського руху в УСРР у 1920–х – початку 1930–х рр. Зазначається, що ходацтво як явище з'явилося у Російській імперії в середині XIX ст. Ходаками називалися люди, яких сільські громади обирали і посилали до повітових, губернських та інших адміністрацій з дорученням домагатися вирішення тих чи інших соціальних, економічних, культурних та інших питань, які, внаслідок різних причин, не вирішували органи влади.

Ходаки брали участь і в переселенських процесах, які активно розпочалися у Російській імперії після скасування кріпосного права (1861 р.) і тривали включно до початку Першої світової війни. У період Столипінської аграрної реформи у ходацькому русі у східні райони Російської імперії щорічно брало участь 90–120 тис. ходаків. Головне завдання, яке вирішували ці посланці від сільських громад, був вибір нових територій для переселення на них малоземельних селян і, найголовніше, вибір придатних для ведення сільського господарства земель.

З новою хвилею переселенського руху в Україні на початку 1920–х рр., відродився і ходацький рух, у тому числі й на Волині. За рішенням місцевих переселенських комісій, кожна сільська громада, де було безземельне селянство і яка отримала право на переселення у республіканській та Всесоюзній колонізаційній фонди, обирала ходаків. Як правило, один ходак обирався від 5–8 і більше сімей. Вони обстежували ділянки землі, виділені їхнім односельчанам під поселення і або давали дозвіл на переїзд сім'ям, або відмовлялися від них, якщо ці землі були непридатними для ведення сільського господарства. Вже розпочинаючи з 1921 р., з сіл Волині у південні райони республіки щорічно відправлялося по декілька сотень ходаків. Вони вибирали землі під поселення й, у значній мірі, допомагали державним органам вільно успішно виконати план переселення малоземельного селянства Волині на вільні землі Півдня України.

Ключові слова: обезземелення селян, ходаки, орні землі, переселення, освоєння територій.

Процес переселення безземельного і малоземельного сільського населення Волинської губернії на вільні землі південних районів України і на схід Російської імперії розпочався практично вже після трьох розподілів Речі Посполитої і тривав включно до початку Першої світової війни. Але незважаючи на те, що лише за період з 1896 по 1914 рр. з краю на переселення в різні райони Російської імперії виїхало майже 63 тис. селян [18, с. 360], проблема малоземелля селянства залишалася актуальною і на початку 1920–х років. Авторка цієї статті вже неодноразово у своїх публікаціях зверталася до цієї проблеми і на основі аналізу архівних документів зробила висновки, що основні причини, які викликали обезземелення селянства Волині були такі: по–перше – природний приріст населення; по–друге – міграція на Волинь сільського населення з Польщі, Білорусії, Чехії, Німеччини та окремих інших європейських країн. Це в комплексі призводило до того що отримані селянами земельні наділи були невеликими (0,5 – 0,8 дес. на душу населення) і не відповідали мінімальним прожитковим нормам [12, арк. 73; 15, арк. 31]. По–третє – не всюди

землі Волині були придатними для продуктивного ведення землеробства і скотарства. Тому селяни, навіть отримавши такі ґрунти, залишалися фактично бідними і не могли налагодити належне господарство на цих землях.

Наслідком цих обставин стало те, що на початку 1920–х років у Волинській губернії (без територій, які відійшли до Польщі за Ризьким мирним договором у 1921 р.) з'явилося 44 тис. безземельних і малоземельних господарств, а на 1924–1925 рр. їх чисельність зросла до 48,5 тис. дворів з населенням майже у 285 тис. осіб [14, арк. 4; 15, арк. 66].

Виходячи із цього складного земельного становища й, відповідно, низького соціально–економічного рівня життя населення, за рішенням тодішнього керівництва СРСР і УСРР, на початку 1920–х рр. продовжився процес переселення малоземельного селянства (розпочався ще у XIX ст.) як у Всесоюзний, так й республіканський колонізаційний земельний фонд. За постановою ВУЦВК, РНК УСРР, Наркомзему республіки, ця робота на Волині локально розгорнулася вже у 1921 р. і тривала включно до середини 1930–х років. За рішенням центральних органів влади і Волинського Губземвідділу, було схвалено програму переселення малоземельних селян спочатку на 5 (1921 – 1925 рр.), а потім – на 10 (1925–1935 рр.) у кількості 45 тис. господарств [1, арк. 510; 3, арк. 14; 15, арк. 55]. Переселення цих дворів у республіканський і Всесоюзний колонізаційні фонди впродовж 1924–1929 рр. виглядало так:

1924 р. – 4000,	1927 р. – 9000,
1925 р. – 6000,	1928 р. – 9000,
1926 р. – 8000,	1929 р. – 9000 дворів [14, арк. 4].

Під переселення першочергово підлягало безземельне і малоземельне селянство. Для такого селянства Волині, а також інших Поліських і лісостепових районів республіки ВУЦВК і РНК УСРР виділили на півдні республіки 1,7 млн. дес. орних земель. Із них кожна переселенська сім'я отримувала для ведення власного господарства по 10 – 14 дес. угідь [4, арк. 4].

Згідно першого п'ятирічного плану переселення з Волині у південні райони УСРР, впродовж 1923–1925 рр. повинно було переїхати 5 тис. сімей і така ж кількість – у Всесоюзний колонізаційний фонд, тобто, переважно у східні райони СРСР [2, арк. 373; 4, арк. 21; 9, арк. 54].

Реалізуючи ці завдання, Окрземвідділами та місцевими органами влади були розроблені, схвалені та реалізовані плани щоквартального й річного переселення селянських дворів на вільні землі республіки й східні райони СРСР. Ця робота проходила в руслі виконання як п'ятирічного, так і десятирічного плану переселення. Наприклад, лише впродовж другої половини 1924 – початку 1925 рр. з Волині на південь України переселилася 2871 сім'я – 19040 осіб, серед них на Дніпропетровщину – 1275, Одещину – 1500 дворів [4, арк. 22; 5, арк. 6; 16, арк. 30].

Зазначимо, що в процесі переселенського руху державним органам влади, різним організаціям доводилося проводити значну організаційну і практичну роботу щодо безперешкодного переїзду населення на нові території свого проживання, освоєння ними земель й створення тут належних умов для праці й життя. Помітна, а й, часом, основна роль у цьому процесі відводилося ходокам.

Ходацтво, як соціальне явище, з'явилося у середині XIX ст. За рішенням тієї чи іншої сільської общини,

вибиралося декілька грамотних селян, які вміли проводити громадську роботу та виконувати рішення громад, що їх обирали. Ходоки, переважно, відправлялися з сіл у повітові, губернські й, навіть, центральні державні адміністрації з проханням вирішити певне питання сільської громади, якими не могла або не хотіла займатися місцева адміністрація. Ходоки у значній мірі вирішували питання переселення селян з їх населених пунктів та виборі придатних територій і земель під нові поселення. Оскільки ліквідація кріпосного права в Російській імперії (1861 р.) відкрила широкі можливості для переселення розкріпаченого і безземельного селянства на вільні землі імперії, то, відповідно, і ходацький рух у цей період набув широкого розмаху [17, с. 63–64]. Цей процес активно тривав впродовж другої половини XIX ст. та у період Столипінської аграрної реформи. Наприклад, у 1906–1914 рр. тільки в східні райони Російської імперії щорічно рухалося по 90–120 тис. ходоків. Але у роки Першої світової війни та у 1917–1920 рр. це процес майже припинився й відновився, у тому числі в УСРР, лише по закінченню національно–визвольної революції 1917–1921 рр. в Україні. Відновлення ходацького руху у республіці було викликано, насамперед, розгортанням нової хвилі переселенства. Вже у 1921 р., за рішенням місцевих органів влади Волині та переселенських комісій, практично у кожному селі, де з'явилося малоземельне селянство і бажаючі сім'ї переселитися на нові землі, обиралися ходоки. Причому один ходак міг обиратися від декількох десятків дворів і сотень переселенців. Ходоки отримували від переселенських комісій і місцевих рад повноваження представляти інтереси щодо вибору земель під переселення від цілої групи господарств. Для цього їм надавалися офіційні посвідчення та фінанси на переїзд в ті регіони, куди планувалося переселення [13, арк. 11; 16, арк. 135].

Перша хвиля ходаків з Волині у 1921–1922 р. була направлена у південні степові губернії УСРР, у яких для селян краю виділялося декілька тисяч земельних ділянок під поселення. Ці угіддя знаходилися переважно на Катеринославщині, Криворіжжі, Одещині. Ходоки, обстеживши ці землі, обрали ділянки спочатку для переселення 184 дворів, а потім – ще для 308 господарств [15, арк. 136].

У наступні 1923–1924 рр. волинянам на Катеринославщині було виділено 500 ділянок для переселення. Вони були розподілені таким чином: Житомирській окрузі надавалося 200, Коростенській – 161, Шепетівській – 139 ділянок. Наприклад, впродовж 1923–1924 рр. на Катеринославщину з Житомирської округи прибув 61 ходак від 409 сімей – 2106 осіб. Вони обстежили понад 200 ділянок під поселення для своїх односельчан [16, арк. 12]. З Коростенської – Катеринославщину в 1923–1924 рр. відвідало 38 ходоків від 295 господарств (1479 осіб), які також оглянули території, виділені для малоземельних селян і схвалили їх заселення. З Шепетівської округи землі Катеринославщини обстежило 50 ходоків від 316 дворів (1344 жителі) і дали дозвіл на переїзд на ці ділянки селян.

Від названих округ у 1923–1924 рр. 27 ходоків від 178 родин (796 осіб) відвідало Одещину. Вони також оглянули землі, виділені для переселенців, й більшість з цих угідь, за схваленням ходоків, були закріплені за їх односельчанами [16, арк. 31].

Рухалися ходоки у південні округи республіки у 1923–1924 рр. й з інших округ Волині. Їх чисельність

обраховувалася сотнями. Вони представляли інтереси тисяч господарств різних сіл з населенням у десятки тисяч осіб [4, арк. 5–6; 15, арк. 136, 139, 140, 144].

Таким чином, 1923–1924 рр. стали свого роду пробним етапом розгортання хоодацького руху на Волині у післяреволюційний період.

Нова хвиля цього процесу в краї розпочалася у 1925 р. Це було викликано тими обставинами, що для селянства Волині на півдні республіки були виділені нові території для переселення. Їх необхідно було обстежити і дати дозвіл на переїзд сюди не тільки сільського, а й міського населення. Зазначимо, що для ходоків це не всюди і не завжди було легким завданням. Найбільшими труднощами, з якими вони зустрічалися в процесі обстеження територій й земель щодо визначення їх придатності для ведення продуктивного землеробства і тваринництва стало те, що місцеві органи влади південних районів республіки не завжди виділяли переселенцям належні землі. Іноді ці ґрунти знаходилися далеко від населених пунктів, залізниць, річок, лісових масивів тощо. Зокрема, за п'ятьма сім'ями с. Харитонівки Коростишівського району Житомирської округи (24 особи) були закріплені ділянки землі біля одного з хуторів Березівського району Одеської округи. Але одна з них, площею близько 15 дес., була мало придатною для землеробства, тому сім'я відмовилася там оселятися й повернулася у рідне село [8, арк. 127].

Із-за низької родючості ґрунтів та розташування орних земель між ярами, балками, відсутності водних ресурсів тощо, переселенці відмовлялися від закріплених за ними ділянок у Криворізькій, Херсонській, Запорізькій та інших округах півдня України [5, арк. 3; 6, арк. 6].

Зазначимо, що часто і ходоки відмовлялися від закріплення за своїми селами непридатних для господарювання земель. Були непоодинокі випадки, коли вони вступали в конфлікти з місцевими органами влади, переселенськими комісіями й писали скарги у республіканські переселенські органи та Наркомзем УСРР з вимогами, щоб переселенцям виділили придатні землі під ведення сільського господарства й організацію належних умови життя. У багатьох випадках ходоки домоглися усунення названих порушень і селяни, які відрядили їх на виконання хоодацьких обов'язків, отримали землі, визначені інструкцією Наркомзему УСРР.

Особливо жваво хоодацький рух проходив навесні 1925 р. Та це закономірно, тому що ходоки за весняні місяці визначили придатність землі для переселення, подали цю інформацію у села, звідки їх відправили, а селяни ї, навіть, міське населення, прибуло на ці землі вже навесні й за весняно-літній період частково освоїли виділені їм землі й, навіть, встигли побудувати житло та окремі господарські приміщення. Тому, розпочинаючи з 1925 р. і, фактично, до початку 1930-х років, переважна більшість ходоків йшла на обстеження виділених переселенцям земель навесні поточного року.

Якщо повернутися до 1925 р., то варто зазначити, що у березні 1925 р. з Волині, переважно на Катеринославщину і Одещину (в цих районах виділялося найбільше земельних ділянок для переселенців з Волині) відбуло 50 ходоків від 279 сімей (1392 особи), у квітні – 71 від 399 сімей (1984 особи), а у травні того ж року чисельність ходоків, сімей та селян, інтереси яких вони представляли, збільшилася вдвічі [4, арк. 12, 13].

Для волянян виділялися землі під переселення у Криворізькій, Запорізькій, Херсонській, Зінов'євській

та інших південних округах. Але, порівняно з Катеринославщиною і Одещиною, чисельність цих ділянок була значно меншою. Тому сюди, наприклад, впродовж 1926 р. було відправлено у Криворізьку округу 11 ходоків від 126 дворів (713 осіб); Запорізьку – 4 від 30 дворів (151 особа); Херсонщину – 4 від 25 дворів (137 осіб) [6, арк. 4].

Подібне хоодацтво з Волині у названі райони проходило і в наступні 1927 – початок 1930-х рр.

На середину 1920-х рр. у селах південних районів республіки почали активно утворюватися різні сільськогосподарські колективні господарства, переважно у формі кооперативів. У кожному районі їх діяло по декілька десятків і у багатьох з них з'явилася нестача робочих рук та, навіть, невеликі ділянки вільних земель. Тому, на прохання технічної наради Житомирського округового земельного управління (серпень 1925 р.), у такі господарства надсилалися ходоки. Вони на місцях з'ясовували скільки той чи інший кооператив може прийняти сімей з Волині і виділити для них орні землі. У Снігурівському районі, наприклад, таких господарств виявилось 6 і кожне з них прийняло у свої села до десяти і більше сімей: колектив «Зоря» – 8 родин (42 особи); «Красний пахар» – 8 родин (54 особи); «Перецель» – 9 родин (63 особи); «Надія» – 15 родин (71 особа); «Імені Зінов'єва» – 8 родин (58 осіб); «Імені Фрумкіної» – 9 родин (52 особи). Причому, у ці господарства переселялося як сільське населення, так і з Кодні, Коростишева, Котельні, Житомира та інших міст і містечок Волині [10, арк. 4].

З прийняттям десятирічного плану переселення, державними і переселенськими органами Волині було затверджено програму збільшення хоодацтва по роках включно до 1935 р. Зокрема, на 1926–1927 рр. лише по Волинській, Коростенській, Шепетівській округах планувалося відправити на південь України 3000, а у Сибір і Далекий Схід – 1300 ходоків. По декілька сотень ходоків на південь республіки направляли переселенські організації й з інших округ Волинського краю [9, арк. 131]. Вони представляли інтереси 14736 господарств (близько 74 тис. осіб). Серед них – 11 тис. господарств українців і 3736 сімей євреїв. Ходоки обстежили в південних районах УСРР понад 3 тис. земельних ділянок і з них прийняли під переселення 2450 одиниць (понад 300 тис. дес. угідь) [7, арк. 117, 124].

Активний хоодацький рух з Волині у південні райони України тривав включно до початку розгортання суцільної колективізації, тобто до 1930 р. Тут щорічно ходоки від різних округ Волині обрали під поселення десятки тисяч земельних ділянок, більшість з яких заселялася [7, арк. 350, 459, 462; 9, арк. 51, 52; 11, арк. 26, 27, 28].

На південь України рухалися також ходоки з прикордонної зони Волині. Звідси, за вимогою уряду Польщі, відселялося населення. За рішенням РНК УСРР, ці господарства переселялися на південь республіки. Частина з них згуртовано оселялася в одному новоствореному населеному пункті, а інші – розсіяно. Від цих сіл також направлялися ходоки у південні райони для вибору землі під переселення. Таких посланців були сотні й, наприклад, лише у 1926 р. ними було обрано у різних районах південних округ УСРР земельні ділянки на переселення 900 дворів [7, арк. 117].

Розгортання суцільної колективізації і кооперативного руху в республіці й європейській частині СРСР у 1930 р. саме по собі вирішувало питання обезземелення селянства.

Віднині практично всі орні землі і пасовища ставали колгоспно-радгоспною або власністю різних сільськогосподарських виробничих кооперативів. Це об'єктивно впливало і на добровільний переселенський рух. На початку 1930-х років переселенство поступово згасало, хоч у різних формах цей процес тривав впродовж всіх 1930-х рр., включно до 1941 р., переважно у східні райони СРСР.

Іншою причиною згортання ходоцького руху з Волині у південні регіони УСРР стало те, що до початку 1930-х років практично всі землі, виділені волинянам, у тому числі національним меншинам краю, були заселені. Тому потреба у ходоцтві на південь республіки відпала.

Таким чином, ходоки в процесі переселенського руху з Волині на південь України у 1920 – початку 1930-х рр. відіграли важливу, а, у окремих випадках, і вирішальну роль у виборі земель для переселення і внесли помітний позитивний вклад у переселенський процес цілому.

Список використаних джерел

1. ЦДАВО України. – Ф.27. – Оп.5. – Спр.362.
2. Там само. – Ф.27. – Оп.5. – Спр.363.
3. Там само. – Ф.413. – Оп.1. – Спр.142.
4. Державний архів Житомирської області. – Ф.Р.126. – Оп.1. – Спр.72.
5. Там само. – Ф.Р.126. – Оп.1. – Спр.156.
6. Там само. – Ф.Р.126. – Оп.1. – Спр.157.
7. Там само. – Ф.Р.126. – Оп.1. – Спр.203.
8. Там само. – Ф.Р.126. – Оп.1. – Спр.753.
9. Там само. – Ф.Р.278. – Оп.1. – Спр.64.
10. Там само. – Ф.Р.326. – Оп.1. – Спр.245.
11. Там само. – Ф.Р.326. – Оп.1. – Спр.268.
12. Там само. – Ф.Р.327. – Оп.1. – Спр.171.
13. Там само. – Ф.Р.1111. – Оп.1. – Спр.1155.
14. Там само. – Ф.Р.1111. – Оп.1. – Спр.1156.
15. Там само. – Ф.Р.1111. – Оп.1. – Спр.1157.
16. Там само. – Ф.Р.1111. – Оп.1. – Спр.1592.
17. Кауфман А. А. Переселение и колонизация / Кауфман А. А. – СПб.: Би-ка «Общественной пользы», 1905. – 445 с.
18. Переселенський рух в Україні: друга половина XVI ст. – 1930-ті роки: Монографія / Розовик Д. Ф., Розовик О. Д. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. – 406 с.

References

1. CDAVO Ukrainy. – F.27. – Op.5. – Spr.362.
2. Tam samo. – F.27. – Op.5. – Spr.363.
3. Tam samo. – F.413. – Op.1. – Spr.142.
4. Derzharkhiv Zhytomyrskoi pblasti. – F.R.126. – Op.1. – Spr.72.
5. Tam samo. – F.R.126. – Op.1. – Spr.156.
6. Tam samo. – F.R.126. – Op.1. – Spr.157.
7. Tam samo. – F.R.126. – Op.1. – Spr.203.
8. Tam samo. – F.R.126. – Op.1. – Spr.753.
9. Tam samo. – F.R.278. – Op.1. – Spr.64.
10. Tam samo. – F.R.326. – Op.1. – Spr.245.
11. Tam samo. – F.R.326. – Op.1. – Spr.268.
12. Tam samo. – F.R.327. – Op.1. – Spr.171.
13. Tam samo. – F.R.1111. – Op.1. – Spr.1155.
14. Tam samo. – F.R.1111. – Op.1. – Spr.1156.
15. Tam samo. – F.R.1111. – Op.1. – Spr.1157.
16. Tam samo. – F.R.1111. – Op.1. – Spr.1592.
17. Kaufman A. A. Pereselynyje i kolonizatsyja / Kaufman A. A. – SPb.: Vyblyotheka «Obshchestvennoy polzy», 1905. – 445 s.
18. Pereselenskyi rykh v Ukraini: druga polovyna XVI st. – 1930-ti roky: Monographia / Rozovyk D. F., Rozovyk O. D. – Vinnytsia: Nilan-LTD, 2013. – 406 s.

Rozovik O. D., candidate of historical sciences, lecturer, Department of Ukrainian Studies, Bogomolets National Medical University (Ukraine, Kyiv), lesya1988@gmail.com

The participation Volyn's goers in the selection of land for resettlement in South Ukraine (1920s – early 1930s)

Its objective is to explore lesser known in history goers' (hodaky) participation in helping of the resettlement movement in the USSR in the 1920s – early 1930s. It says

that goers' movement (hodatstvo) as the phenomenon appeared in the Russian Empire in the mid-nineteenth century. Goers (hodaky) called people who were chosen by rural communities and sent to the country's, provincial's and other administration with the request to seek the solution of certain social, economic, cultural and other issues that the authorities did not solve for various reasons.

Goers took part in the resettlement process, which actively began in the Russian Empire after the abolition of serfdom (1861) and continued through the beginning of The First World War. Annually there were by 90–120 thousands goers, which participated in the goer's movement to the eastern regions of Russian Empire during the Stolypin agrarian reform. The main task of these messengers of rural communities was a choice of new areas for relocation of these landless farmers and, most importantly, the choice of suitable farming land.

The goer's movement was revived with the beginning of a new wave of resettlement movement in Ukraine in the early 1920s, including Volyn region. By decision of the local resettlement committees, each rural community, where there were landless peasants and which eligible for resettlement in Republican and All-Union colonization funds, elected goers. Typically, each goer was elected by 5–8 or more families. They examined the land allocated to their fellow-villagers for settlement and gave permission to move families or refuse it if the land was unsuitable for agriculture. Annually few hundred goers were set off to the southern regions of the republic by Volyn's villages starting from 1921. They chose the land for the settlement and, to a large extent, helped state authorities successfully implement the plan of resettlement Volyn's landless peasants to vacant land in the south of Ukraine.

Keywords: landless farmers, goers, arable land, resettlement, mastering of the territory.

Rozovik O. D., кандидат исторических наук, преподаватель кафедры украинистики, Национальный медицинский университет им. А. А. Богомольца (Украина, Киев), lesya1988@gmail.com

Участие ходоков Волини в выборе земельных участков для переселения на юг Украины (1920-е – начало 1930-х гг.)

Поставлена цель исследовать малоизученное в исторической науке участие ходоков в помощи организации переселенческого движения в УССР в 1920-х – начале 1930-х гг. Отмечается, что ходоцество как явление появилось в Российской империи в середине XIX в. Ходоками назывались люди, которых сельские общины выбирали и посылали к уездным, губернским и другим администрациям с поручением добиваться решения тех или иных социальных, экономических, культурных и других вопросов, которые по разным причинам не решали органы власти.

Ходоки участвовали и в переселенческих процессах, которые активно начались в Российской империи после отмены крепостного права (1861 г.) и продолжались вплоть до начала Первой мировой войны. В период Столыпинской аграрной реформы в ходоцеском движении в восточные районы Российской империи ежегодно участвовало 90–120 тыс. ходоков. Главная задача, которую решали эти посланники сельских общин, был выбор новых территорий для переселения на них малоземельных крестьян и, самое главное, выбор подходящих для ведения сельского хозяйства земель.

С началом новой волны переселенческого движения в Украине в начале 1920-х гг., возродилось и ходоцеское движение, в том числе и на Волини. По решению местных переселенческих комиссий, каждая сельская община, где было безземельное крестьянство, и которая получила право на переселение в республиканский и Всесоюзный колонизационные фонды, выбирала ходоков. Как правило, один ходонок избирался от 5–8 и более семей. Они обследовали участки земли, выделенные их односельчанам под поселение, и либо давали разрешение на переезд семьям, или отказывались от них, если эти земли были непригодны для ведения сельского хозяйства. Уже начиная с 1921 г., из сел Волини в южные районы республики ежегодно отправлялось по несколько сотен ходоков. Они выбирали земли под поселение и, в значительной степени, помогли государственным органам власти успешно выполнить план переселения малоземельного крестьянства Волини на свободные земли Юга Украины.

Ключевые слова: безземельные крестьяне, ходоки, пахотные земли, переселение, освоение территорий.

* * *

УДК 94(470.62)«1927/1987»

Бондаренко В. Г.,

кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства, Запорізький національний університет (Україна, Запоріжжя), bondarenko_historic@ukr.net

ІДЕЯ «КАЗАКІИ» В ІДЕОЛОГІІ КОЗАКІВ–НАЦІОНАЛІСТІВ (1927–1987 РР.)

Досліджується ідеологія самостійницького руху козаків Дону, Кубані і Тереку у 1927–1987 рр. Аналізується створення нового етнічного міфу щодо окремішності козацької нації та самостійної козацької держави. Вивчається еволюція концепту «Казакія» та спроби його історичного, економічного та політологічного обґрунтування. Розглядається практичне застосування ідеї про незалежну козацьку державу «Казакія». Виокремлюється роль окремих керівників руху «Вольного казачества» у розробці ідеї незалежної козацької держави. З'ясовуються причини невдачі реалізації на практиці